

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет психології та соціальної роботи

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра Загальної психології та психології розвитку особистості

(повна назва кафедри)

Д и п л о м н а р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему: «Особливості проявлення емпатії в структурі адаптаційного потенціалу особистості»

«Features of empathy in the structure of the adaptive potential of the individual»

(назва на українському та англійському)

Виконала: студентка _____ форми навчання
спеціальність 053 _____ Психологія

Ящишина Анастасія Костянтинівна

Керівник Д.психол.н. професор. Литвиненко О.Д

_____ підпис

Рецензент К. психол. н. доцент Оріщенко О.А.

_____ підпис

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ _____ від _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ Кіресва З.О.

(підпис)

(ППП)

Захищено на засіданні ЕК № _

протокол № _ від _____ 20__ р.

Оцінка _____ / _____ / _____

(за національною шкалою, шкалою
ECTS, бали)

Голова ДЕК

_____ (підпис)

_____ (ППП)

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВЛЕННЯ ЕМПАТІЇ У СТРУКТУРІ АДАПТАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ	6
1.1. Теоретичний аналіз поняття емпатії у сучасній науці.....	6
1.2. Сучасні психологічні теорії адаптаційного потенціалу особистості	11
1.3. Теоретичні засади вивчення особливостей прояву емпатії у структурі адаптаційного потенціалу особистості	18
Висновки до першого розділу	20
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВЛЕННЯ ЕМПАТІЇ У СТРУКТУРІ АДАПТАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ	22
2.1. Організація та вибірка дослідження	22
2.2. Методи дослідження.....	23
Висновки до другого розділу.....	29
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВЛЕННЯ ЕМПАТІЇ У СТРУКТУРІ АДАПТАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ	31
3.1. Дослідження взаємозв'язку рівня емпатичних здібностей з типами міжособистісних відношень	31
3.2. Дослідження взаємозв'язку рівня емпатичних здібностей зі шкалами багаторівневого особистісного опитувальника адаптивність	37
Висновки до третього розділу	53
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	61

ВСТУП

Актуальність теми: У наш складний час ми зустрічаємося з багатьма проблемами. Великий потік інформації, який змінюється кожен день який занурює людину все більше у інтерактивний світ, пандемія, яка змінила наше життя, вимагаючи шукати нові способи комунікації через карантин та самоізоляцію і зараз під час повномасштабного вторгнення російських військ на територію нашої країни, ми знову шукаємо способи збереження комунікації між нами та близькими для нас людьми.

Зараз через такі важкі обставини спілкування частіше відбувається у електронному форматі, але через проблеми з наявністю світла та мобільного зв'язку ми починаємо повертатись до спілкування з людьми поза інтерактивним простором. Тому на даний момент ми намагаємося балансувати та адаптуватися до таких постійно мінливих умов при цьому розвиваючи свій соціальний інтелект для більшого розуміння одним одного. Для цього люди використовують емпатію, як здатність до співчуття та співпереживання. Емпатія завжди була важливою складовою міжособистісних відносин, тому вона до цього часу є актуальною для дослідження.

Тому у такий мінливий час, стає цікавим чи може емпатія впливати на адаптаційний потенціал особистості. На даний момент тема адаптаційного потенціалу має попит у дослідженні, так як цікавість процесами адаптації при різних умовах, може надати нам знання індивідуальних особливостей особистості. Дослідження адаптаційної сфери особистості завжди супроводжувались різноманітними поглядами на здатність функціонування в умовах змін, впливів та взаємодії потенціалів особистості у течії процесів пристосування. В психологічній науці проблема адаптаційних (пристосувальних) процесів особистості є однією із центральних.

Емпатію в своїх роботах розглядали такі автори: Бойко В.В., Т. Липпс, З. Фрейд, М. Шеллер, Т. Рибо, У. МакДауголл, Ф. Олпорт, С. Аш, Э. Титченер, К.

Роджерс, Т.П. Гаврилова, М. Андреева, Л. С. Виготский, Л.П. Журавльова, Т.А. Рябовол, Д.М. Турканова та інші.

Серед вітчизняних вчених, що займалися проблемою адаптаційного потенціалу: А. М. Богомоллов, С. А. Ларіонова, Д. О. Леонтьєв, І. А. Короткова, В. А. Кулганов, Л. С. Шенберг, С. Т. Посохова, Н. Є. Завацька, О. О. Трифонова, С. В. Величко, О. Д. Литвиненко та інші. Також це питання досліджували і зарубіжні вчені: К. Тейлор (K. Taylor), П. Торренс (P. Torrance), Д. Льюїс (D. Lewis), Дж. Гілфорд (JP Guilford), Ф. Баррон (F. Barron), Е. де Боно (D'Vono), Р. Стернберг.

Але на жаль в сучасній психологічній літературі не має подібних досліджень на тему «Особливості проявлення емпатії у структурі адаптаційного потенціалу особистості», саме тому і була вибрана ця тема для нашого дослідження. Тому актуальність моєї роботи у тому щоб дізнатись чи має вплив особливості емпатії на адаптаційний потенціал особистості, що може доповнити дослідження адаптаційного потенціалу, а також допомогти особистості у адаптаційному процесі.

Мета дослідження: виявити особливості проявлення емпатії у структурі адаптаційного потенціалу особистості;

Завдання:

- 1). Вивчити та проаналізувати психологічну літературу з проблеми дослідження;
- 2). Підібрати психодіагностичні методики, спрямовані на вивчення показників емпатії та адаптаційного потенціалу;
- 3). Провести емпіричне дослідження означених показників та вивчення взаємозв'язку між ними;
- 4). Розкрити індивідуально-психологічні особливості проявлення емпатії в структурі адаптаційного потенціалу особистості

Об'єкт дослідження: індивідуальні особливості особистості;

Предмет дослідження: особливості проявлення емпатії у структурі адаптаційного потенціалу особистості;

Методи дослідження: для вирішення поставлених задач будуть використані такі методи: теоретичні: метод аналізу та узагальнення наукової літератури для з'ясування стану дослідженості проблеми проявленості емпатії у структурі адаптаційного потенціалу особистості; емпіричні: метод наукового спостереження; метод бесіди; метод психодіагностичного дослідження: «Методика діагностики рівня емпатичних здібностей» В.В.Бойко, Многорівневий особистісний опитувальник Адаптивність, МОО-АМ, Тест міжособистісних відносин Лірі. Результати дослідження оброблялися за допомогою методів математичної статистики.

Організація і база проведення емпіричної роботи: вибірку обирали за вікової категорії молодь – вік від 20 до 25 років. База практики полягала у створенні анкети за допомогою інтернет ресурсів та розповсюджено у соціальних мережах.

Практичне значення роботи: Одержані в магістерській роботі результати, як правило, мають практичну спрямованість. Необхідно дати опис конкретних результатів дослідження або рекомендації, які мають прикладне значення, а також пропозиції щодо їх подальшого використання.

Структура роботи: Загальний об'єм – 79 сторінок. Робота складається з вступу, 3 розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків. Список використаної літератури містить 80 джерел.

ВИСНОВКИ

1. Після проведення аналізу наукових джерел, ми встановили що емпатія має багато визначень, та різні класифікації її видів, але ми зупинимося на конкретному визначенні. Емпатія - це здатність, яка допомагає встати на місце іншої людини і подивитися на світ його очима, зрозуміти його переживання і допомогти йому знайти рішення його проблем.

Ми розглянули особистісний адаптаційний потенціал як сукупність психологічних особливостей особистості, що забезпечують її стійкість до екстремальних ситуацій, як здатність особистості до структурних і рівневих змін під їх впливом.

Проведений аналіз даного феномену дозволяє виділити деякі його загальні, основні риси і показати, що, як правило, особистісний адаптаційний потенціал: розглядається як інтегральна змінна, що характеризує сукупність індивідуально-психологічних ознак, обумовлюють ефективність психічної адаптації; має властивості складної системи і, відповідно, системний аналіз виступає основним підходом його дослідженню; включає не тільки готівкові прояви адаптаційних здібностей, але і латентні властивості, які можуть проявитися при зміні змісту, сили і напрямки впливу адаптогенних факторів; визначає межі адаптаційних можливостей особистості і стійкості до факторів, що впливають, містить передумови до деякому діапазону відповідних адаптаційних реакцій; пов'язаний з віково-психологічними особливостями, при цьому власна активність особистості виступає в якості умови, регулюючого міру реалізації потенційних можливостей.

Віковий період молодості характеризується пошуком та створенням відносин. Емпатія може допомогти в цьому процесі, або навпаки, заважати. Тому ми досліджуємо наскільки емпатія може проявлятися у структурі адаптаційного потенціалу і те як це може впливати на ті види міжособистісних відносин, які частіше обирають наші піддослідні.

2. Організація дослідження включає в себе детальний опис вибірки дослідження, методик та окремих методів, які застосовувалися у процесі роботи, етапів дослідження, їхню послідовність. Для вирішення поставлених дослідницьких завдань були використані такі методи: метод теоретичного аналізу та узагальнення наукових теоретичних джерел за досліджуваною проблематикою, метод психолого–діагностичного дослідження, метод математичної статистики, кількісний та якісний аналіз. Для вибірки ми взяли вікову категорію молоді (вік від 20 до 25 років). Вибірка нараховувала 70 респондентів.

Використовувались такі психодіагностичні методики:

Для дослідження епатії, її рівня та рівня її складових ми обрали методіку В. В. Бойко «Методика діагностики рівня емпатичних здібностей». Емпіричне вивчення параметрів психологічних особливостей адаптаційного потенціалу досліджуваних ми почали з методіки «Многорівневий особистісний опитувальник Адаптивність, МОО-АМ».

Далі, у нашій роботі, для дослідження внутрішньо особистісних та міжособистісних характеристик ми використовували Тест міжособистісних відносин Лірі.

Дані методіки дають змогу скласти психологічний портрет піддослідного та дізнатись як емпатія впливає на адаптаційний потенціал та типи відносин які рецензент може обирати.

3. Після проведення та обробки результатів, ми можемо зробити висновок, що усі емпатичні здібності проявляються у структурі адаптаційного потенціалу особистості. Найбільше з них у комунікативному потенціалі особистості - раціональний канал емпатії, емоційний канал емпатії, інтуїтивний канал емпатії, установки, що сприяють чи заважають емпатії, проникаюча здібність емпатії, ідентифікація. Наступний показник поведінкова реакція - раціональний канал емпатії, емоційний канал емпатії, інтуїтивний канал емпатії, установки, що сприяють чи заважають емпатії. І остання - моральна нормативність - раціональний канал емпатії, інтуїтивний канал емпатії,

установки, що сприяють чи заважають емпатії. Також ми можемо зробити висновок, що найбільше емпатичних здібностей проявляються у типах стосунків Доброзичливий - раціональний канал емпатії, емоційний канал емпатії, установки, що сприяють чи заважають емпатії, проникаюча здібність емпатії, ідентифікація, і Альтруїстичний - емоційний канал емпатії, інтуїтивний канал емпатії, установки, що сприяють чи заважають емпатії, ідентифікація. Далі йдуть Підозрливий тип - раціональний канал емпатії, інтуїтивний канал емпатії, установки, що сприяють чи заважають емпатії, та Залежний тип - раціональний канал емпатії, емоційний канал емпатії, ідентифікація, у яких проявляються три здібності. Найменше здібностей проявились у типу відносин – Авторитарний - раціональний канал емпатії. Такж є типи стосунків в яких не проявились здібності взагалі – це Егоїстичний, Агресивний типи, та тип який Підкоряється.

4. Вивчення проявлення емпатії в структурі адаптаційного потенціалу на індивідуальному рівні, ми робили спираючись на кореляційний аналіз різних здібностей емпатії зі шалою поведінкових реакцій (нервово-психічна стійкість) з методики багатомірного особистісного опитувальника – «Адаптивність». За даним математичним аналізом, ми прийшли до наступних висновків. На здатність людини до регулювання своєї взаємодії з середовищем діяльності впливають такі емпатичні якості, як раціональний канал емпатії, емоційний канал емпатії, інтуїтивний канал емпатії та установки, що сприяють чи заважають емпатії.

Вивчення проявлення емпатії в структурі адаптаційного потенціалу на особистісному рівні, ми робили спираючись на кореляційний аналіз різних здібностей емпатії зі шкалами моральна нормативність та особистісний адаптаційний потенціал з методики багатомірного особистісного опитувальника – «Адаптивність». За даним математичним аналізом, ми прийшли до наступних висновків. На здатність людини до побудування своєї системи моральної норми впливають такі емпатичні здібності, як раціональний канал емпатії, інтуїтивний канал емпатії та ідентифікація в емпатії.

Дослідження адаптаційного потенціалу на особистісному рівні ми також впроваджували завдяки кореляційному аналізу між різними здатностями до емпатії та особистісними шкалами першого рівня за методикою «МЛО – А». Таким чином, ми отримали наступні статистично значні показники взаємозв'язку між шкалами раціонального каналу емпатії з фемінінністю – маскулінністю, та зі шкалою шизоїдністю.

Вивчення проявлення емпатії в структурі адаптаційного потенціалу на соціально - психологічному рівні, ми робили спираючись на кореляційний аналіз різних здібностей емпатії зі шкалою комунікативного потенціалу із методики багатомірного особистісного опитувальника – «Адаптивність» та з усіма шкалами методики «Діагностика міжособистісних відносин» Т. Лірі. За даним математичним аналізом, ми прийшли до наступних висновків. На здатність людини до побудування відносини з іншими людьми, розвитку комунікативних можливостей, до вмінню досягти контакту і взаєморозуміння з оточуючими впливають такі емпатичні здібності, як раціональний канал емпатії, емоційний канал емпатії, інтуїтивний канал емпатії, установки, що сприяють чи заважають емпатії, проникаюча здатність емпатії, та ідентифікація в емпатії. Далі зробимо висновок, які самі емпатичні здібності впливають на кожен тип взаємовідносин по Т.Лірі. На підтримку авторитарного типу взаємовідносин був відмічений зв'язок з раціональним каналом емпатії. На впровадження підозрілого типу взаємовідносин впливають такі емпатичні здібності, як раціональним каналом емпатії, інтуїтивний канал емпатії, установки, що сприяють чи заважають емпатії. На побудову залежного типу взаємозв'язку впливають раціональний канал емпатії, емоційний канал емпатії та ідентифікація в емпатії. На впровадження дружелюбного типу взаємовідносин був досліджений зв'язок з раціональним каналом емпатії, емоційний канал емпатії, установки, що сприяють чи заважають емпатії, проникаюча здатність емпатії, та ідентифікація в емпатії. На реалізацію альтруїстичного типу взаємовідносин впливають емоційний канал емпатії,

інтуїтивний канал емпатії, установки, що сприяють чи заважають емпатії та ідентифікація в емпатії.

Зв'язок між такими типами взаємовідносин, як егоїстичний та агресивний з різними видами здібностей до емпатії не було виявлено.

Таким чином, нами було досліджено особливості проявлення емпатії в структурі адаптаційного потенціалу особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамова Г.С. Вікова психологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів - 1997. – С. 704;
2. Абульханова К. А. Психологія та свідомість особистості / К.А.Абульханова. – 1999. – С. 224;
3. Авдеева Н.Н. Соціальна психологія розвитку: посібник для бакалаврів та магістратури/ Н.Н. Авдеева, І.С. Вопилова, Е.В. Воробьева и др. – 2015. – С. 65;
4. Адлер А. Зрозуміти природу людини/ А. Адлер- 2000. – С. 12;
5. Айзенк Г. Дослідження психіки людини/ Г. Айзенк. – 2001. – С. 308;
6. Ананьєв В.А. Психологічна адаптація та компенсація при захворюваннях внутрішніх органів / В.А. Ананьєв // Автореф. дис. д. психол. н. – С. 46;
7. Баданіна Л.П. Адаптація першокласника: комплексний підхід / Л.П. Баданіна // Початкова школа плюс До і Після – С. 2007. – 59-62;
8. Балл Г. А. Поняття адаптації та його значення для психології особистості / Г. А. Балл. – Вип. № 1. – 1989. – С. 92–100
9. Басова А. Г. Поняття емпатії у вітчизняній і зарубіжній психології / А. Г. Басова - Молодий вчений, 2012. - №8. С. 254-256
10. Бамбурак Н.М. Особливості соціально-психологічної адаптації колишніх ув'язнених / Н. М. Бамбурак // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. - 2014. - Вип. 2. - С. 190-199
11. Бітянова Н.Р. Проблема саморозвитку особистості психології - 1998. С. 48
12. Богомолів А.М. Адаптаційний потенціал особистості у контексті системного аналізу/ А.М. Богомолів // Психологічна наука та освіта. – Вип. № 1. – 2008. – С. 44

13. Бодальов А.А. Особистість та спілкування: Вибрані праці. Педагогіка, 1983. С. 272.
14. Бойко В.В. Енергіяемоційу спілкуванні: погляд на себе та на інших / В.В. Бойко - 2010. — С. 472.
15. Бугайова Н. М. Адаптивний потенціал людини та стресо везистентність: синергетичний контекст / Н. М. Бугайова // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної АПН України. Проблеми загальної та педагогічної психології. - 2012. - Т. 24, ч. 5. - С. 33-41
16. Валько В.Н. Психологічні умови забезпечення особистісних детермінант адаптації студентів підколледж/ В.Н. Валько / Теорія та практика розвитку суспільства, 2008. – С. 354–360
17. Власенко Ю. О. Психологічні особливості індивідуальних інноваційних стратегій / Ю.О. Власенко // Збірник наукових праць НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Вип. № 14. – 2001. – С. 16–20
18. Гаврилова Т. П. Емпатія та її особливості у дітей молодшого та середнього шкільного віку: дис. канд. психол. наук / Т. П. Гаврилова. - 1977. – С. 149.
19. Гарбузов В.І. Практична психотерапія / В.І. Гарбузов. –1994. – С. 39
20. Гіппенрейтер, Ю. Б. Феномен конгруентної емпатії / Ю. Б. Гіппенрейтер, Т. Д. Карягина, Е. Н. Козлова // Зап. психології. 2000 . С. 61-68.
21. Головин С. Ю.Словарь практичного психолога/ С.Ю. Головин. – 2009. – С. 357
22. Гоулман Д. Емоційне лідерство: Мистецтво управління людьми на основі емоційного інтелекту / Д. Гоулман - 2005.
23. Гребенюк О.С. Педагогіка індивідуальності/ О.С. Гребенюк. - 1995. – С. 34
24. Гусев А.Н. Дисперсіональний аналіз у експериментальній психології / А.Н. Гусев. – 2000. – С. 122
25. Ельконін Д. Б. До проблеми періодизації психічного розвитку в дитячому віці // Питання психології. 1971.

26. Етчегоев Г. Емпатія / Г. Етчегоев - Журнал практичної психології і психоаналізу 2003. - №1. С. 61-64.
27. Еріксон Е. Ідентичність: юність і криза/ Ерік Еріксон – 1996 – С 126.
28. Єфимова М.Р. Загальна теорія статистики: підручник / М.Р. Єфимова, Е.В. Петрова, В.Н. Румянцев – 2000. – С. 223
29. Завацка Н.Е. Роль емоційної стійкості у розширенні адаптаційного потенціалу / Н.Е. Завацкая // Соціалізація молоді: стан, проблеми та алгоритми рішення: матеріали між народ. наук. конф., - 2006. – С. 75–78
30. Завацька Н.Е. Соціально-психологічні аспекти адаптації молоді до умов ринкової економіки: монографія // Н.Є. Завацька, В.Є. Харченко / Під ред. Н.Є. Завацької. — Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2012. — С. 228.
31. Змановска, Е. В. Девіантологія (психологія відхильної поведінки) / Е. В. Змановска. – 2003. – С. 267
32. Журавльова Л. П. Психологія емпатії : монографія / Л. П. Журавльова. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2007.
33. Ігандж. Базисна емпатія як комунікативна навичка. Журнал практичної психології та психоаналізу. 2001. № 1
34. Ільїн Е. П. Психологія волі/ Е. П. Ільїн - 2-е изд., Перераб. і доп. - 2009. – С.364
35. Карпов А. В., Петровська А. С. Проблема емоційного інтелекту в парадигмі сучасного метакогнитивізму / А. В. Карпов, А. С. Петровська - Вісник інтегративної психології. № 4. 2006
36. Красильников І. А. Вивчення впливу конфліктності ціннісної сфери особистості на адаптаційний потенціал: автореф. дис. канд. психолог. наук/ І. А. Красильников. – 2005. – С. 56–58
37. Кузнецов М.А. Поденко О.В., Білоусова Т.К. Взаємозв'язок психологічних особливостей переживання часу та особистісних характеристик у студентів // Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія, Вип. 46, Частина II. Х.: ХНПУ, 2013. С. 133-153.

38. Кузнецов М. А. Емоційний інтелект як чинник психоемоційних станів студентів в умовах іспиту : монографія / М. А. Кузнецов, Н. Ю. Діомідова ; Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. – Харків : Діса плюс, 2017. – С. 189.
39. Кузнецова Л. Е. Особливості структурної організації відносин, що сприяють формуванню високого адаптаційного потенціалу особистості/ Л. Е. Кузнецова // Молодий вчений. – Вип. № 11. – 2011. – С. 86–89
40. Куницина В.Н. Міжособистісне спілкування: Підручник для вузов / В.Н. Куницина, Н.В. Казаринова, В.М. Погольша. – 2006. – С. 342
41. Литвиненко О. Д. Адаптаційний потенціал особистості як її інтегративна характеристика/ О.Д. Литвиненко// Scienceand practice: Collection of scientific articles. — Thorpe Bowker. Melbourne, Australia, 2016. — P. 267–270
42. Литвиненко О.Д. Проблема адаптаційного потенціалу особистості в психологічній науці/ О.Д. Литвиненко// Fundamentalandappliedresearchesinpracticeofleadingscientificschools. Issue: 1 (13) – c0-publ.: Publishing office: Accent graphics communications – Hamilton, ON, 2016. –P. 371-378.
43. Литвиненко О.Д. Зв'язок фізичного потенціалу з іншими частинами адаптаційного потенціалу особистості / О.Д. Литвиненко // Матеріали 4 Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Пізнавальний та перетворювальний потенціал історичної психології як науки» / за заг. Редакцією Родіни Н.В., Альошина О.М., Кононенко О.І. – О.: Видав-во ОНУ імені І.І. Мечникова. – 2017р., с.93- 94.
44. Литвиненко О.Д. Соціально-психологічні основи розвитку адаптаційного потенціалу сучасної молоді : монографія / О.Д. Литвиненко. – Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2018.
45. Лосєв, П.Н. Психолого-педагогічний аналіз особливостей адаптації першокласників до школи / П. Н. Лосєв // Початкова школа: 2005. С. 51-55
46. Мазур Ю. П. Психологія стресу / Ю.П. Мазур. – 2008. – С. 132

47. Маклаков А.Г. Адаптаційний потенціал особистості: його мобілізація і прогнозування у екстремних умовах/ А.Г. Маклаков // Психологічний журнал. – Вип. № 1. – 2001. – С.16–24
48. Малокостова О.М. Соціальний інтелект та адаптація особистості в сучасних умовах суспільства / О.М. Малокостова // Адаптація особистості сучасному світі: Межвуз. зб. наук. тр. - Вид-во "Наукова книга", 2011. –С. 256-267.
49. Медведєв В. І. Про проблему адаптації / / Компоненти адаптаційного процесу / за ред. В. І. Медведєва. - Л.: Наука, 1984. –С. 16
50. Мерлін В.С. Психологія індивідуальності: Вибрані психологічні твори/ В.С. Мерлін; под ред. Е.А. Клімова. –1996. – С. 48
51. Некрасова К.М. Особливості пізнавальної діяльності та емоційно-особистісної сфери у хворих на артеріальну гіпертензію при ранніх та оборотних формах порушення мозкового кровообігу. Автореферат к.д. / К.М. Некрасова. – М., 1987. – С. 15
52. Налчаджян А.А. Психологічна адаптація: механізми та стратегії / 2-ге вид., перераб. та дод. - М.: Ексмо, 2010. - 368 с.
53. Оріщенко О.О. Психологічний портрет особистості із високим рівнем емпатії / О.А. Оріщенко // ScienceandEducation a NewDimension. Педагоги та психології. - III (28). - Budapest, 2015. - С. 86-88.
54. Павелків Р.В. Вікова психологія. К.: Кондор, 2011. 468 с.
55. Посохова С.Т. Психологія особистості, що адаптується: монографія / С.Т. Посохова. - 2001. - С. 47
56. Психологія особистості і малих груп: навч. допомога. - Психотерапія, 2009. – С. 539
57. Психологія індивідуальних відмінностей. - 3-е изд., Випр. і доп. - 2008. - С. 331-354.
58. Реан А.А. Психология адаптации личности. Анализ. Теория. Практика / А.А. Реан. – СПб, Изд-во: Прайм–Евроник, 2006. – С. 116

59. Родіна Н. В. Проактивний копінг як реалізація особистісного потенціалу при подоланні життєвих труднощів: Теоретико-методологічні аспекти / Н.В. Родіна // Потенціал особистості та тенденції його реалізації в умовах трансформаційних змін у суспільстві : кол. Монографія/ [В. І. Подшивалкіна, А. А. Бефані, О. В. Яремчук та ін.]; за наук. ред. В. І. Подшивалкіної. – Одеса: Фенікс, 2011. – Ч. 8. – С. 264–299

60. Родіна Н.В. Змістовна та конвергентна валідність опитувальника WOCQ для ситуацій загрози самоактуалізації та життю / Н.В. Родіна // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». – 2014. – Т. 1. – В. 1. – С. 78-84

61. Роджерс К. Погляд на психотерапію. Становлення людини./ Карл Роджерс – 1994.

62. Розов В. І. Адаптивні антистресові психотехнології: навчальний посібник для студ. вузів/ В.І.Розов.– К.: Кондор, 2005.– С. 87–92

63. Ростовцева М.В. Філософський зміст поняття «соціальна адаптація»/М.В. Ростовцева, А.А. Машанов. - Вип. № 6. - 2012. - С. 288-293

64. Рябовол Т. А. Соціально-психологічні чинники розвитку емпатії у молодших школярів загальноосвітніх навчальних закладів/ Т. А. Рябовол //Молодий вчений. - 2014. - № 3(06). - С. 97-100.

65. Санникова О. П. Эмоциональность в структуре личности / О. П. Санникова. – Одеса: Хорс, 1995.

66. Салліван Г. Теорія міжособистісних відносин та когнітивні теорії особистості / Г. Салліван, Дж. Роттер, У. Мішел. - 2007. - С. 128.

67. Сарджвеладзе Н.І. Особистість та її взаємодія із соціальним середовищем / Н.І. Сарджвеладзе. - Тбілісі: 1999. – С. 208.

68. (1.1.43)Сичов О. А. Психологія оптимізму: учеб. - метод. Допомога /О. А. Сичов - 2008. – С.69.

69. Сороко С.І. Індивідуальні стратегії адаптації людини в екстремальних умовах/С.І.Сороко// Фізіологія людини. - М.: 2012. - 78-86 с.

70. Туркова Д. М. Емпатія як засіб комунікації майбутнього практичного психолога / Д. М. Туркова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. – Херсон : Гельветика, 2014. – Вип. 1. – С. 259–263.
71. Фрейд З. Вступ до психоаналізу/ Зігмунд Фрейд - Харків – 2012.
72. Фурман А.В. Психодіагностика особистісної адаптованості: наукове видання / А.В. Фурман. – Тернопіль: “Економічна думка”, 2003. – 197 с.
73. Чекстере О.Ю. Погляди Ж. Піаже на особливості его центризму дитячого мислення / О.Ю. Чекстере // Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / за ред. Академіка С.Д.Максименка. – К.: Главник, 2008. – С.632-642
74. Шафажинська Н.Є. Психологічний аналіз саморегуляції особистості процесі соціально-психологічної адаптації студентів педвузу / Н.Є. Шафажинська. - 1982. - С. 191
75. Kahn E. Carl Rogers and Heinz Kohut: A historical Perspective / E. Kahn, A. Rachman // *Psychoanalytic Psychology*. – 2000. – Vol. 17 (2). – P. 294–312.
76. Lazarus R.S. Stress, appraisal, and coping / R.S. Lazarus, S. Folkman. – N. Y., 1984. – P. 167-169.
77. Peterson, Christopher, Maier S.F., Seligman M. E. P. Learned helplessness: a theory for the age of personal control / New York : Oxford University Press, 1993. xi, 359 p.
78. Roth, L. Cohen // *American Psychologist*. – 1986. - № 41. - P. 813–819.
79. Skinner E. A. Searching for the Structure of Coping: A Review and Critique of Category Systems for Classifying Ways of Coping / E. A. Skinner, K. Edge, J. Altman, H. Sherwood H. // *Psychological Bulletin*. – 2003. - № 129(2). - P. 216–269.
80. Folkman S., Lazarus R.S. Coping and emotion // Monat A., Lazarus R.S. *Stress and Coping*. N.Y., 1991. P. 207–227.